

Valstybinis ir valstybių remiamas terorizmas: Rusijos atvejo analizė

Agnietė Žotkevičiūtė-Banevičienė

Generolo Jono Žemaičio Lietuvos karo akademija
El. paštas: agniete.zotkeviciute@lka.lt

Santrauka. Nors daugybė valstybių pasmerkė Rusijos vykdomus agresyviuosius veiksmus kare prieš Ukrainą, nėra bendrai taikomos terorizmo sampratos Rusijos atžvilgiu – Rusija įvardijama tiek teroristine valstybe, tiek terorizmą remiančia valstybe, o vyrauja teroristinio režimo ar teroristinių priemonių naudotojos sąvokos. Atsakymas į klausimą, kaip reikėtų vadinti Rusiją – teroristine valstybe, valstybe, remiančia terorizmą, ar Rusijos vykdomų veiksmų nepriskirti terorizmui, priklauso, pirmiausia, nuo to, kas laikytina terorizmu. Atsižvelgiant į terorizmo sampratos kompleksiskumą, šio straipsnio tikslas yra diskutuojant apie teroristinių ir terorizmą remiančių valstybių apibrėžimo problematiką tradicinėse ir kritinėse terorizmo studijose, pateikti galimą Rusijos vykdomos agresijos Ukrainoje vertinimą žvelgiant iš skirtingų terorizmo studijų perspektyvų. Straipsniu skatinama platesnė akademinė diskusija apie valstybinį ir valstybių remiamą terorizmą ne tik iš įvairių terorizmo studijų teorinių perspektyvų, bet ir įvertinant šios koncepcijos politizavimo problematiką.

Reikšminiai žodžiai: valstybinis terorizmas, valstybių remiamas terorizmas, kritinės terorizmo studijos, tradicinės terorizmo studijos, Rusijos terorizmas.

State and State-Sponsored Terrorism: A Case Study of Russia

Summary. Despite the worldwide condemnation of Russia's aggressive activities in the war against Ukraine, there is no unified definition of terrorism in relation to Russia. Russia is referred to as a terrorist state as well as a state that supports terrorism, and the conceptions of a terrorist regime or a user of terrorist methods dominate. The answer to whether Russia should be labelled a terrorist state, a state that sponsors terrorism, or possibly not designate Russia's actions as terrorism depends on the definition of terrorism. Given the complexities of the conception of terrorism, the purpose of this article is to present a possible assessment of Russia's aggression in Ukraine by exploring the challenge of defining state and state-sponsored terrorism in traditional and critical terrorism studies. The article

Received: 15/06/2023. **Accepted:** 03/12/2023

Copyright © 2024 Agnietė Žotkevičiūtė-Banevičienė. Published by Vilnius University Press. This is an Open Access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution License, which permits unrestricted use, distribution, and reproduction in any medium, provided the original author and source are credited.

promotes a wider academic discussion regarding state and state-sponsored terrorism, not only from diverse theoretical perspectives in terrorism studies but also by evaluating the issue of the phenomenon's politicization in the context of international relations.

Keywords: state terrorism, state-sponsored terrorism, critical terrorism studies, traditional terrorism studies, Russian terrorism.

Ivadas

Pasaulyje pasklidus žiniai apie Rusijos kariuomenės įvykdytus karo nusikaltimus Ukrainoje, Ukrainos vyriausybė ir parlamentas paskelbė raginimą visam civilizuotam pasauliui pripažinti Rusiją teroristine valstybe. Ukrainos Aukščiausioji Rada oficialiai paskelbė Rusiją teroristine valstybe 2022 m. balandžio 14 d. priėmusi Ukrainos prezidento teiktą įstatymą „Dėl Rusijos nacistinio totalitarinio režimo propagandos uždraudimo, Rusijos Federacijos kaip teroristinės valstybės ginkluotos agresijos prieš Ukrainą, Rusijos nacistinio totalitarinio režimo karinės invazijos į Ukrainą simbolių uždraudimo“. Įstatyme teroristine valstybe įvardijama „valstybė, kuri atvirai, naudodama savo ginkluotąsias pajėgas ar kitas ginkluotųjų pajėgų formas arba slaptai, pasitelkdama darinius, veikiančius valstybės vardu ir (ar) valstybės interesais, vykdo terorizmo ir tarptautinio terorizmo aktus“¹. Lietuva tapo pirmąja šalimi, pripažinusia Rusiją terorizmo rėmėja ir vykdytoja, 2022 m. gegužės 10 d. Lietuvos Respublikos Seimui priėmus rezoliuciją „Dėl Rusijos Federacijos veiksmų Ukrainoje pripažinimo genocidu ir specialiojo tarptautinio baudžiamojo tribunolo įsteigimo Rusijos agresijos nusikaltimui ištirti“. Remiantis rezoliucija, „Rusijos Federacija, kurios karinės pajėgos bombardavimo taikiniaus sąmoningai ir sistemingai renkasi civilinius objektus, yra teroriz-

---

¹ Народний депутат України, Пропозиції Президента України до Закону “Про заборону пропаганди російського нацистського тоталітарного режиму, збройної агресії Російської Федерації як держави-терориста проти України, символіки воєнного вторгнення російського нацистського тоталітарного режиму в Україну”, Nr. 2265-IX, 2022-05-22 (2022-03-26 papildytas įstatymas Nr. 7214), <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/39284>.

mą remianti ir vykdanči valstybė². Prie iniciatyvos prisidėjo Europos Parlamentas, paskelbęs Rusiją „terorizmo rėmėja ir teroristines priemones naudojančia valstybe“³, NATO parlamentinė asamblėja, įvardijusi Rusiją teroristine valstybe⁴, ir kitos valstybės, paskelbusios Rusiją tiek teroristine valstybe ar teroristiniu režimu⁵, tiek – valstybe, remiančia terorizmą⁶. Daugiašalis Rusijos vykdomų veiksmų pasmerkimas Vakaruose nebuvo absoliutus – JAV neįtraukė Rusijos į terorizmą remiančių valstybių sąrašą kaip Kubos, Šiaurės Korėjos, Irano ir Sirijos⁷ ir tik Jevgenijaus Prigožino vadovaujama Rusijos privačiai karinei bendrovei „Wagner Group“ sugriežtino sankcijas – pripažino grupę svarbia tarptautine kriminaline organizacija ir įtraukė į Tarptautinių nusikalstamų organizacijų nuosavybės blokavimo vykdomąjį įsakymą 13581⁸.

Akivaizdu, kad, nepaisant daugiašalio Rusijos vykdomų agresyvių veiksmų Ukrainoje pasmerkimo, nėra bendrai taikomos terorizmo sampratos Rusijos atžvilgiu – Rusija įvardijama tiek teroristine,

² Lietuvos Respublikos Seimas, rezoliucija „Dėl Rusijos Federacijos veiksmų Ukrainoje pripažinimo genocidu ir specialiojo tarptautinio baudžiamojo tribunolo įsteigimo Rusijos agresijos nusikaltimui ištirti“, 2022-05-10, Nr. XIV-1070, Vilnius.

³ European Parliament, „Joint Motion for a Resolution on Recognising the Russian Federation as a State Sponsor of Terrorism“, Nr. RC-B9-0482/2022, 2022-11-21, https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/RC-9-2022-0482_EN.html.

⁴ NATO Parliamentary Assembly, „NATO Post-Madrid Summit: Fit for Purpose in The New Strategic Era“, Nr. 479, 2022-11-21.

⁵ „Estonian Parliament Declares Russia a Terrorist State“, 2022-10-18, <https://www.politico.eu/article/as-the-third-country-to-estonia-declares-russia-a-terrorist-state/>.

⁶ „Poland’s Parliament Declares Russia “State Sponsor of Terrorism”“, 2022-12-15, <https://www.aa.com.tr/en/russia-ukraine-war/polands-parliament-declares-russia-state-sponsor-of-terrorism/2764395>, taip pat „Slovak Parliament Designates Russia a State Sponsor of Terrorism“, 2023-02-16, <https://www.rferl.org/a/slovakia-designates-russia-state-sponsor-terrorism/32274735.html>, taip pat „Latvia Designates Russia a ‘State Sponsor of Terrorism’ Over Ukraine War“, 2022-08-11, <https://www.euractiv.com/section/global-europe/news/latvia-designates-russia-a-state-sponsor-of-terrorism-over-ukraine-war/>.

⁷ U.S. Department of State, Bureau of Counterterrorism, „State Sponsors of Terrorism“, <https://www.state.gov/state-sponsors-of-terrorism/>.

⁸ U.S. Department of the Treasury, „Treasury Sanctions Russian Proxy Wagner Group as a Transnational Criminal Organization“, 2023-01-26, <https://home.treasury.gov/news/press-releases/jy1220>.

ties terorizmą remiančia valstybe, o vyrauja teroristinio režimo ar teroristinių priemonių naudotojos sąvokos. Ši sąvokų įvairovė, kartu atsakymas į klausimą, kaip reiktų įvardyti Rusiją – teroristine valstybe, valstybe, remiančia terorizmą, ar galbūt Rusijos vykdomų veiksmų nepriskirti terorizmui, priklauso, pirmiausia, nuo to, kas laikytina terorizmu. Terorizmo studijose tai – vienas sudėtingiausių klausimų, kurį atspindi jau šablonu tapęs teiginys, kad yra daugiau nei 200 skirtingų terorizmo apibrėžimų⁹. Nesibaigiantys akademikų ginčai dėl visuotinai priimtino terorizmo apibrėžimo ir vis gausėjantis terorizmo apibrėžimų skaičius tiek politinėje, tiek akademinėje srityje dar labiau apsunkina reiškinių analizę¹⁰.

Vienas didžiausių keblumų apibrėžiant terorizmą sietinas su sąvokos neutralumo nebuvimu. Viena vertus, terorizmo samprata yra politizuojama ir atspindi skirtingas vertybes ir idėjas, atsižvelgiant į tai, kas apibrėžia reiškinį. Politinio elito vartojami apibrėžimai neretai yra pernelyg apibendrinti, politizuoti, tinkami įvairiems veikėjams ir skirtingoms aplinkybėms, siekiant moralinio oponento pasmerkimo¹¹. Pavyzdžiui, NATO terorizmą apibrėžia kaip „neteisėtą jėgos ar smurto panaudojimą arba grasinimus (panaudoti jėgą ar smurtą) prieš asmenis ar nuosavybę, darant spaudimą ar įbauginant vyriausybes ar visuomenes arba įgyjant gyventojų kontrolę, siekiant politinių, religinių ar ideologinių tikslų“¹². Toks apibrėžimas palieka erdvės interpretacijoms, kas yra neteisėta – jei valstybė paskelbia įstatymus, leidžiančius įsiveržti į gretimą šalį, tada kariniai veiksmai – kad ir kokie jie būtų – teoriškai, pagal apibrėžimą, nepažeidžia įstatymų¹³. Kita

⁹ Richard Jackson, „An Argument for Terrorism“, *Perspectives on Terrorism* 2, nr. 2 (2008): 25–32.

¹⁰ Martyn Frampton ir Richard English, sud., *The Cambridge History of Terrorism* (Cambridge: Cambridge University Press, 2021).

¹¹ Thomas J. Badey, „Defining International Terrorism: A Pragmatic Approach“, *Terrorism and Political Violence* 10, nr. 1 (1998): 90–107, <https://doi.org/10.1080/09546559808427445>.

¹² North Atlantic Treaty Organization, AAP-06, „NATO Glossary of Terms and Definitions (English and French)“, 2021 dition (NATO Standardization Office, 2021).

¹³ Mark Juergensmeyer, „Is Russia a Terrorist State?“, 2022-05-15, <https://wszystkocoonajwazniejsze.pl/prof-mark-juergensmeyer-is-russia-a-terrorist-state/>.

vertus, nėra sutariama, ar valstybės, ne tik nevalstybiniai veikėjai, gali vykdyti teroro aktus. Iš pirmo žvilgsnio atrodytų, kad moraliai nepateisinamos taktikos pasirinkimas, pavyzdžiui, civilių žudymas, turėtų būti įvardijamas terorizmu, kad ir koks veikėjas vykdytų išpuolį – ar valstybinis, ar nevalstybinis¹⁴. Visgi valstybinio terorizmo įtraukimas į terorizmo analizę prieštarauja tradiciniam valstybės kaip saugumo teikėjos vaidmeniui – valstybės ne tik turi užtikrinti saugumą, bet ir jų smurtas yra legitimus. Tradicinėse terorizmo studijose akademiniai debatai apie valstybių įsitraukimą į terorizmą yra itin riboti ir tik kritinės terorizmo studijos, dėmesį nukreipiančios į žmogaus saugumą, siekia įtraukti valstybinį ir valstybių remiamą terorizmą į terorizmo analizę. Atsižvelgiant į šias išvagas, straipsnio tikslas yra, diskutuojant apie teroristinių ir terorizmą remiančių valstybių apibrėžimo problematiką tradicinėse ir kritinėse terorizmo studijose, pateikti galimą Rusijos vykdomos agresijos Ukrainoje vertinimą žvelgiant iš skirtingų terorizmo studijų perspektyvų. Straipsniu skatinama platesnė akademinė diskusija apie valstybinį ir valstybių remiamą terorizmą ne tik iš įvairių terorizmo studijų teorinių perspektyvų, bet ir įvertinant šios koncepcijos politizavimo problematiką.

1. Teroristinės ir terorizmą remiančios valstybės tradicinėse ir kritinėse terorizmo studijose

Šiuolaikinio terorizmo, kartu ir valstybinio terorizmo, ištakas galima sieti su Prancūzijos revoliucija ir jakobinų diktatūra, dar įvardijama kaip „teroro viešpatavimas“ (angl. *Reign of Terror*). Prancūzijos revoliucija sukūrė kontekstą, kuriame šiuolaikinio terorizmo samprata pirmą kartą pasirodė politiniame diskurse¹⁵ ir buvo vartojama

---

¹⁴ Marcello Di Filippo, „Terrorist Crimes and International Co-operation: Critical Remarks on the Definition and Inclusion of Terrorism in the Category of International Crimes“, *European Journal of International Law* 19 (2008): 544.

¹⁵ Richard Jackson et al., *Terrorism. A Critical Introduction* (Basingstoke: Palgrave Macmillan, 2011), 177.

apibūdinant valstybės represijų prieš savo piliečius formą¹⁶. Prancūzijos revoliucija laikoma modernaus terorizmo atskaitos tašku, nors šiuolaikinis valstybinis ar valstybių remiamas terorizmas įprastai siejamas su 1979 m. Irano islamo revoliucija, Sovietų Sąjungos liberalių teroristinių organizacijų naudojimu įgyvendinant užsienio politiką Šaltojo karo metu ir agresyviu JAV prezidento Ronaldo Reigano atsaku devintajame dešimtmetyje¹⁷. Tiesa, dalis akademikų atkreipia dėmesį jau į praėjusio amžiaus šeštajame bei septintajame dešimtmėčiuose išryškėjusią valstybinio terorizmo pradžią, akcentuodami Prancūzijos veiklą Alžyre ir JAV veiksmus Vietname¹⁸. Aštuntajame ir devintajame dešimtmėčiuose beveik kiekviena svarbesnė teroristinė grupė turėjo ryšių su bent viena remiančia vyriausybe¹⁹. Nors istoriškai tam tikrus, įskaitant ir liberalių Vakarų demokratiškas valstybių, veiksmus galima apibūdinti kaip valstybinį terorizmą, dauguma mokslininkų, ypač – tradicinių terorizmo studijų atstovai, nepritaria valstybinio terorizmo koncepcijos įtraukimui į terorizmo studijas pabrėždami, jog valstybinių ir nevalstybinių veikėjų smurtas negali būti tapatinamas²⁰.

Tradicinių terorizmo studijų atstovai, pavyzdžiui, Bruce'as Hoffmannas, Martha Crenshaw, Walteris Laqueur, valstybės smurtinio elgesio nepriskyrimą terorizmui grindžia keliais argumentais. Viena vertus, tradicinės terorizmo studijos sietinos su realizmo paradigma, kurios centre – valstybė kaip saugumo objektas²¹. Valstybės objek-

¹⁶ Michael Stohl ir George Lopez, sud., *The State as Terrorist: The Dynamics of Governmental Violence and Repression* (Connecticut: Praeger Publishers Inc, 1984), 3.

¹⁷ Bruce Hoffman, *Inside Terrorism* (New York: Columbia University Press, 1998), 258, taip pat Daniel Byman, *Deadly Connections: States That Sponsor Terrorism* (New York, NY: Cambridge University Press, 2007), 1, <https://doi.org/10.1017/CBO9780511790843>.

¹⁸ Caleb M. Pilgrim, „Terrorism in National and International Law“, *8 Penn St. Int'l L. Rev.* 147 (1990): 147–202, 151.

¹⁹ Daniel Byman, *Deadly Connections: States That Sponsor Terrorism*, 1.

²⁰ Stephen Sloan, *Terrorism: The Present Threat in Context* (New York: Berg, New York, 2006), taip pat Andrew Silke, *Research on Terrorism: Trends, Achievements and Failures* (Frank Cass, London, 2004).

²¹ Shahar Hameiri ir Lee Jones, „The Politics and Governance of Non-Traditional Security“, *International Studies Quarterly* 57, nr. 3 (2013): 462–473.

tyviai nustato grėsmes ir taikomas priemones²², o valstybės naudojamas smurtas, kylantis iš visuomeninės sutarties, yra legitimus. Kitaip tariant, valstybė išlaiko teisinę valdžią smurtiniam elgesiui, todėl valstybės smurtas negali būti tapatinamas su nevalstybinių veikėjų vykdomu neteisėtu smurtu²³. Anot tradicinių terorizmo studijų atstovų, valstybės vykdomi smurtiniai veiksmai yra apriboti tarptautinės teisės ir nėra reikalo įvesti naujų teisinių ar analitinių sąvokų, tokių kaip valstybinis terorizmas²⁴. Valstybės vykdomi smurto aktai gali būti klasifikuojami remiantis esamais terminais²⁵, pavyzdžiui, tarptautinės humanitarinės teisės pažeidimai, žmogaus teisių pažeidimai, karo nusikaltimai ir pan., ir nepriskiriami terorizmui²⁶.

Kita vertus, tradicinių terorizmo studijų atstovai pabrėžia analitinio preciziškumo poreikį terorizmo studijose, kuri apribotų valstybės vykdomo terorizmo įtraukimas į analizę. Nevalstybinių veikėjų terorizmas neretai yra plačiai interpretuojamas ir stokojantis analitinio aiškumo reiškinys²⁷, todėl, anot Walterio Laqueuro, valstybių smurtinius veiksmus priskyrus terorizmui, „terorizmo tyrimai taptų neįmanomi“²⁸. Bruce'as Hoffmanas taip pat atkreipia dėmesį, kad nesugebėjimas atskirti valstybinio ir nevalstybinio smurto, sutapatinant valstybinių ir nevalstybinių veikėjų aukas, būtų „nepaisymas fakto, jog net jei nacionalinės ginkluotosios pajėgos buvo atsakingos už daug daugiau mirčių ir sunaikinimų nei teroristai kada nors ga-

²² Richard Jackson, Marie Breen Smyth ir Jeroen Gunning, *Critical Terrorism Studies. A New Research Agenda* (Routledge Critical Terrorism Studies, 2009), 129.

²³ Richard Jackson, Eamon Murphy ir Scott Poynting, *Contemporary State Terrorism. Theory and Practice* (Routledge Critical Terrorism Studies, 2009), 13.

²⁴ Richard Jackson et al., *Terrorism. A Critical Introduction*, 180.

²⁵ Ruth Blakeley, *State Terrorism and Neoliberalism: The North in the South* (London and New York: Routledge, 2009), 49.

²⁶ Richard Jackson et al., *Terrorism. A Critical Introduction*, 180.

²⁷ Clara Ribeiro Assumpcao, „A Critical Analysis of The Exclusion of the State in Terrorism Studies“, 2020, <https://www.e-ir.info/2019/10/23/a-critical-analysis-of-the-exclusion-of-the-state-in-terrorism-studies/>.

²⁸ Walter Laqueur, *No End to War: Terrorism in the Twenty-First Century* (New York: Continuum, 2003), cituota iš Richard Jackson, Eamon Murphy ir Scott Poynting, *Contemporary State Terrorism. Theory and Practice*, 13.

lėtų įvykdyti, vis dėlto yra esminis kokybinis skirtumas tarp dviejų smurto rūšių²⁹. Taigi tradicinių terorizmo studijų atstovai laikosi prielaidos, kad į terorizmo tyrimus įtraukus valstybės sankcionuotus smurto aktus, terorizmo analizė taptų pernelyg plati, išsklaidyta ir nenuosekli, tapatinant nesulyginamą skirtingų veikėjų smurtą³⁰.

Greta tradicinių terorizmo studijų atstovų skeptiško požiūrio į valstybinio terorizmo koncepcijos poreikį terorizmo studijose, dalis akademikų plėtoja valstybinį ir valstybių remiamą terorizmą apimančius tyrimus. Kritinės terorizmo studijos, atsiradusios XX amžiaus pabaigoje, išplečia ankstesnius terorizmo tyrimus, o viena iš jų sričių – siekis išanalizuoti, kaip tradicinis terorizmo diskursas naudojamas opozicinėms grupėms diskredituoti ir valstybės vykdomai politikai pateisinti, pabrėžiant, jog valstybės, įsitraukdamos į kovą su terorizmu, pačios neretai imasi terorizmo³¹. Noamas Chomsky'is ir Edwardas S. Hermanas vieni pirmųjų autorių savo knygoje „Vašingtono ryšys ir Trečiojo pasaulio fašizmas“ (angl. *The Washington Connection and Third World Fascism*) 1979 m. į akademinę diskusiją įtraukė valstybinio terorizmo klausimą. Knygoje apžvelgiama JAV represijų istorija skirtinguose regionuose, pavyzdžiui, Lotynų Amerikoje, kuriuose buvo įvedami teroristiniai režimai, tenkinantys JAV ir privačių veikėjų interesus³². Kritinių saugumo studijų atstovai – Ruth Blakeley³³, Ri-

²⁹ Bruce Hoffman, *Inside Terrorism*, 34.

³⁰ Žr. Richard Jackson, „In Defence of Terrorism: Finding a Way through a Forest of Misconceptions“, *Behavioral Sciences of Terrorism and Political Aggression* 3, nr. 2 (2011): 116–130, taip pat Michael Stohl, „The State as Terrorist: Insights and Implications“, *Democracy and Security* 2, nr. 1 (2006): 1–25.

³¹ Columba Peoples ir Nick Vaughan-Williams, *Critical Security Studies: An Introduction* (London: Routledge, 2014).

³² Noam Chomsky ir Edward S. Herman, *The Political Economy of Human Rights Vol 1: The Washington Connections and Third World Fascism* (Boston: South End Press, 1979), 1.

³³ Žr. Ruth Blakeley, „Bringing the State Back into Terrorism Studies“, *European Political Science* 6, Nr. 3 (2007): 228–235, taip pat Ruth Blakeley, „State Terrorism in the Social Sciences“, in Richard Jackson, Eamon Murphy ir Scott Poynting (sud.), *Contemporary State Terrorism: Theory and Practice* (London: Routledge, 2010), 12–27.

chardas Jacksonas³⁴, Michaelis Stohlis³⁵, Lee Jarvis ir Michaelis Listeris³⁶, skatina peržengti tradicinių terorizmo studijų nustatytas ribas, teigdami, kad valstybė neretai yra pagrindinė terorizmo vykdytoja, ir nėra jokios objektyvios priežasties, neleidžiančios valstybėms naudoti terorizmo³⁷.

Kritinės terorizmo studijos nėra nuosekli teorinė kryptis, tai – prielaida, kuri *a priori* priima „skeptišką požiūrį į valstybės centriškumą analizuojant terorizmą, esamų žinių apie terorizmą nelaikant savaime suprantamu dalyku ir metant iššūkį plačiai paplitusioms prielaidoms ir įsitikinimams“³⁸. Terorizmą aiškindami kaip socialinį konstrukta, kritinių terorizmo studijų atstovai siekia išsilaisvinti iš tradicinių terorizmo studijų vartojamos politizuotos terorizmo sampratos apie valstybinį terorizmą diskutuojant išimtinai tik tada, kai kaltinamoji valstybė nėra JAV ar Vakarų Europos sąjungininkė³⁹, ir siekia plačiau

³⁴ Žr. Richard Jackson, „The Ghosts of State Terror: Knowledge, Politics and Terrorism Studies“, *Critical Studies on Terrorism* 1, nr. 3 (2008): 377–392, taip pat Richard Jackson et al., *Terrorism. A Critical Introduction*, taip pat Richard Jackson, Eamon Murphy ir Scott Poynting, sud., „Introduction: Terrorism, The State and the Study of Political Terror“, in Richard Jackson, Eamon Murphy ir Scott Poynting (sud.), *Contemporary State Terrorism: Theory and Practice*, 1–11; taip pat Richard Jackson et al., „Introduction: 10 Years of Critical Studies on Terrorism“, *Critical Studies on Terrorism* 10, Nr. 2 (2017): 197–202, <https://doi.org/10.1080/17539153.2017.1338279>.

³⁵ Žr. Michael Stohl, „International Dimensions of State Terrorism“, in Michael Stohl ir George A. Lopez (sud.), *The State as Terrorist: The Dynamics of Governmental Violence and Repression* (Westport: Greenwood Press, 1985), 43–58, taip pat Michael Stohl, „The State as Terrorist: Insights and Implications“, taip pat Michael Stohl, „State Terror: The Theoretical and Practical Utilities and Implications of a Contested Concept“, in Richard Jackson ir Samuel J. Sinclair (sud.), *Contemporary Debates on Terrorism* (London: Routledge, 2012), 43–50.

³⁶ Lee Jarvis ir Michael Lister, „State Terrorism Research and Critical Terrorism Studies: An Assessment“, *Critical Studies on Terrorism* 7, nr. 1 (2014): 43–61.

³⁷ Richard Jackson et al., *Terrorism. A Critical Introduction*, 175.

³⁸ Richard Jackson, „The Core Commitments of Critical Terrorism Studies“, *European Political Science* 6, nr. 3 (2007): 244–251, 246, <https://doi.org/10.1057/palgrave.ep.s.2210141>, cituota iš Khaled Al-Kassimi ir Greg Simons, „Critical Terrorism Studies (CTS): (State) (Sponsored) Terrorism Identified in the (Militarized) Pedagogy of (U.S.) Law Enforcement Agencies“, *Cogent Social Sciences* 5, nr. 1 (2019), <https://doi.org/10.1080/23311886.2019.1586813>.

³⁹ Ibid.

interpretuoti terorizmo reiškinių, įtraukdami ir liberalių Vakarų demokratijų vykdomą terorizmą⁴⁰.

Anot šios krypties autorių, veiksmai, kurie galėtų būti priskiriami valstybiniam terorizmui, nėra būdingi išimtinai autoritarinėms ar totalitarinėms valstybėms, taigi „terorizmas nėra tik silpnųjų ginklas“⁴¹ arba, kaip pabrėžia Steve’as Hewittas, „autoritarinės valstybės neturi valstybinio terorizmo monopolio“⁴². Remiantis kritinių terorizmo studijų atstovais, demokratinės valstybės ne tokiu plačiu mastu kaip totalitarinės pasitelkia terorizmą vidaus ir (ar) užsienio politikoje ir įprastai tai yra pavieniai, ne nuolatiniai veiksmai, todėl demokratinės valstybės nėra priskiriamos teroristinėms valstybėms⁴³. Kritinių terorizmo studijų atstovai skeptiškai žvelgia į valstybių įtaką tradicinių terorizmo studijų tyrimams. Anot jų, valstybės, siekdamos išvengti kaltinimų terorizmu, nustatė, kad valstybinis terorizmas neturi egzistuoti kaip teisinė kategorija⁴⁴, todėl dauguma valstybių, įskaitant demokratines Vakarų valstybes, neįtraukia valstybių vykdomo terorizmo į terorizmo apibrėžimus⁴⁵. Be to, kaltinimai terorizmu turi menkinantį atspalvį – terorizmo taikymas nevalstybiniais veikėjams tampa politiniu įrankiu prieš valstybės oponentus, kontroliuojant visuomenės nuomonę ir įteisinant valstybių vykdomą politiką jų atžvilgiu⁴⁶.

⁴⁰ Joshua Wright, „State Terrorism: Are Academics Deliberately Ignoring It?“, *Journal of Global Faultlines* 6, nr. 2 (2019): 204–214, 209, DOI: 10.13169/jglobfaul.6.2.0204.

⁴¹ Terorizmo studijose dažnai naudojamas Martha’os Crenshaw teiginys, kad terorizmas yra tik silpnųjų ginklas. Martha Crenshaw, „The Causes of Terrorism“, *Comparative Politics* 13, nr. 4 (1981): 379–399, 383.

⁴² Steve Hewit, *Terrorism by the State is Still Terrorism*, University of Birmingham, <https://www.birmingham.ac.uk/research/perspective/terrorism-by-the-state-is-still-terrorism.aspx>.

⁴³ Igor Primoratz, „State Terrorism and Counterterrorism“, in *Ethics of Terrorism & Counter-Terrorism*, Georg Meggle, Andreas Kemmerling ir Mark Textor (sud.) (Berlin, Boston: De Gruyter, 2004), 69–82, 73, <https://doi.org/10.1515/9783110327496.6973>

⁴⁴ Ruth Blakeley, *State Terrorism and Neoliberalism: The North in the South*, 49.

⁴⁵ Richard Jackson, „Terrorism Studies and Academia“, in *Weapon of the Strong: Conversations on US State Terrorism*, Cihan Aksan ir Jon Bailes (sud.) (Chicago: University of Chicago Press, 2012), 118–119.

⁴⁶ Clara Ribeiro Assumpcao, „A Critical Analysis of The Exclusion of the State in Terrorism Studies“.

Remiantis kritinių terorizmo studijų atstovų argumentais, vienintelis skirtumas tarp valstybinių ir nevalstybinių veikėjų įsitraukimo į terorizmą yra veiksmą atliekantis veikėjas⁴⁷. Šios krypties atstovai laikosi nuostatos, jog valstybinio terorizmo įtraukimas akademikams atveria galimybę išplėsti terorizmo tyrimus ir iš naujo apsvarstyti prielaidas, kuriomis iki šiol vadovautasi terorizmo tyrimų srityje⁴⁸. Saugumo tyrimams Richardas Wynas Jonesas vartojo terminą „išplėtimas“, nuroydamas „nekarinių klausimų įtraukimą į saugumo darbotvarkę“⁴⁹. Kritinių terorizmo studijų atstovai šį išplėtimą pritaiko aiškindami, kas gali būti terorizmą vykdančias agentas – valstybę kaip saugumo objektą pakeičia žmogaus saugumas, todėl bet koks smurtinis veiksmas, kuriuo siekiama skatinti politinius pokyčius paveikiant didelę auditoriją, gali būti apibrėžiamas kaip terorizmas, nesvarbu, ar tai nevalstybinė grupė, valstybė, ar tarptautinė organizacija⁵⁰. Terorizmo studijų išplėtimas meta iššūkį į valstybę orientuotai saugumo sampratai ir skatina pripažinti, kad terorizmas gali būti naudojamas ir valstybinių veikėjų⁵¹. Valstybės taiko tokius metodus kaip kankinimai, dingimai ir žmogžudystės siekdamas terorizuoti platesnę auditoriją, vykdo smurto aktus, pavyzdžiui, bombardavimus iš oro, masinius sulaikymus ir tardymus⁵², ir tai turi būti įvardijama terorizmu.

Taigi kritinių terorizmo studijų atstovai skatina holistinę požiūrį į terorizmą, šią veiklą suprasdami kaip santykinę smurto formą, kuri neturi būti išskirta iš kitų smurto formų. Valstybės saugumą pakeitus žmogaus saugumu kaip galutiniu saugumo referentu, „pakeičiami normatyviniai tyrimų principai, o žmogaus emancipacija ir

⁴⁷ Richard Jackson, *Routledge Handbook of Critical Terrorism Studies* (Routledge, 2016), 346.

⁴⁸ Joshua Wright, „State Terrorism: Are Academics Deliberately Ignoring It?“, 207–208.

⁴⁹ Richard Jackson, Marie Breen Smyth ir Jeroen Gunning, *Critical Terrorism Studies. A New Research Agenda* (Routledge Critical Terrorism Studies, 2009), 95.

⁵⁰ *Ibid.*, 95–96.

⁵¹ *Ibid.*, 95–96.

⁵² Ruth Blakeley, *State Terrorism and Neoliberalism: The North in the South*, 151.

žmonių kančių pabaiga yra pagrindinis mokslinių tyrimų rūpestis⁵³. Remiantis šiais argumentais, valstybinio terorizmo įtraukimas į terorizmo analizę leidžia akademikams ginčyti ankstesnes terorizmo tyrimų prielaidas⁵⁴ ir atsiriboti nuo pačių valstybių formuojamų dvigubų standartų, kai šios, deklaruodamos savo saugumo užtikrinimą, pasitelkia terorizmą politinių tikslų įgyvendinimui⁵⁵. Apibendrinant – tradicinių ir kritinių terorizmo studijų pozicijos valstybinio terorizmo klausimu yra sunkiai suderinamos, o pagrindinis ginčų objektas – veiksma vykdomas agentas ir analizės atskaitos taškas. Visgi, nepaisant akademinų diskusijų valstybinio terorizmo klausimu, tradicinių terorizmo studijų dominavimas analitiniuose tyrimuose išlieka akivaizdus: vienoje svarbiausių terorizmo analitinių bazių – Globalaus terorizmo duomenų bazėje (angl. *Global Terrorism Database*⁵⁶) ir Globalus terorizmo indekso (angl. *Global Terrorism Index*⁵⁷) leidiniuose iki šiol į terorizmo analizę neįtraukiamas valstybinis terorizmas.

2. Valstybių įsitraukimo į terorizmą formos ir būdai

Valstybinis terorizmas, apimantis karo veiksmus, pažeidžiančius Ženevos konvenciją, pavyzdžiui, prieš kovotojų, kurie buvo nugincluoti, kankinimą ir žudymą, taip pat neteisėtą taikymąsi į civilius; užgrobimus; pagrobimus; neteisėtus sulaikymus; kankinimus ir kitokį žeminantį elgesį; ir kitus valstybės sankcionuotus terorizmo aktus⁵⁸, gali būti įvardijamas kaip terorizmas, kurį „vykdo vyriausybės

⁵³ Richard Jackson, Marie Breen Smyth ir Jeroen Gunning, *Critical Terrorism Studies. A New Research Agenda*, 95–96.

⁵⁴ Joshua Wright, „State Terrorism: Are Academics Deliberately Ignoring It?“, 207–208.

⁵⁵ Yoshihide Soeya, „Japanese Security Policy in Transition: The Rise of International and Human Security“, *Asia Pacific Review* 12, nr. 1 (2005): 103–116.

⁵⁶ *Global Terrorism Database*, University of Maryland, National Consortium for the Study of Terrorism and Responses to Terrorism, <https://www.start.umd.edu/gtd/>.

⁵⁷ *Global Terrorism Index*, Institute for Economics & Peace, <https://www.visionofhumanity.org/resources/?type=research>.

⁵⁸ Richard Jackson, Eamon Murphy ir Scott Poynting, sud., *Contemporary State Terrorism: Theory and Practice*, 19.

ir pusiau vyriausybines agentūras bei personalas prieš numanomas grėsmes <...> tiek valstybės viduje, tiek prieš užsienio taikinius⁵⁹. Valstybinis terorizmas skiriasi nuo kitų represijų formų veikėjo ketinimais sukelti didžiulę baimę auditorijoje, kuri nebūtinai yra tiesioginis smurto taikiny⁶⁰. Terorizmas ir karo nusikaltimai turi daug panašumų, iš kurių svarbiausias – taikiniai sąmoningai pasirenkami civiliai⁶¹. Valstybės, remiančios grupes, kurių politinis smurtas nukreiptas prieš civilius, laikomos terorizmo rėmėjomis. Terorizmą remiančios valstybės, užuot tiesiogiai organizavusios ir vykdžiusios teroro išpuolius, remia teroristus arba teroristines organizacijas, padeda joms, leidžia teroristinių grupuočių veiksmus savo teritorijoje ir už jos ribų⁶².

Valstybinis terorizmas ir valstybės remiamas terorizmas skiriasi valstybės išitraukimo į terorizmą lygiu, kurį atspindi valstybės naudojami veikėjai, skirstomi į valstybės agentus ir valstybės įgaliotinius (angl. *proxy*). Vienu atveju valstybės yra pagrindinės terorizmo išpuolių organizatorės, pasitelkiančios valstybinius agentus išpuoliams vykdyti⁶³, kitu atveju valstybės gali būti nevalstybinių subjektų rėmėjos, skatinančios įgyvendinti teroristinius išpuolius⁶⁴. Visi oficialūs valstybės pareigūnai, įskaitant karius, saugumo darbuotojus, policiją, žvalgybos tarnybas, kalėjimų pareigūnus ir kitus valstybės tarnautojus, yra laikomi valstybės agentais⁶⁵. Valstybė, naudodama savo agentus teroro išpuolių įgyvendinimui, vykdo valstybinį terorizmą. Valstybės įgaliotiniai arba privatūs nevalstybiniai veikėjai

⁵⁹ Gus Martin, *Understanding Terrorism: Challenges, Perspectives, and Issues* (Sage Publications, 2006), 111.

⁶⁰ Richard Jackson, Eamon Murphy ir Scott Poynting, sud., *Contemporary State Terrorism: Theory and Practice*, 18.

⁶¹ Daniel Byman, *Deadly Connections. States that Sponsor Terrorism*, 23.

⁶² Michael Hanson, „State Sponsorship: An Impediment to the Global Fight against Terrorism“, *Groningen Journal of International Law* 7, nr. 2 (2020): 135, DOI: <https://doi.org/10.21827/GroJIL.7.2.132-144>.

⁶³ Michael Stohl, „The State as Terrorist: Insights and Implications“ 7.

⁶⁴ *Ibid.*, 7.

⁶⁵ Richard Jackson, Lee Jarvis, Jeroen Gunning ir Marie Breen Smyth, *Terrorism. A Critical Introduction* (Basingstoke: Palgrave Macmillan, 2011), 190–191.

yra sukilėlių grupės, sukarintos grupuotės, privačios karinės, saugos įmonės, teroristų grupės⁶⁶. Valstybė, naudojanti savo įgaliotinius teroro išpuolių įgyvendinimui, yra terorizmo rėmėja.

Vertinant valstybių įsitraukimo į terorizmą mastą vienoje spektro pusėje išskiriamas valstybės remiamas terorizmas, kurį vykdo valstybės agentai, kitoje – valstybės (objektyvus) negebėjimas kontroliuoti teroristinės veiklos savo teritorijoje. Tarp šių dviejų kraštutinių atsiranda dar keli galimi valstybės įsitraukimo į teroristinę veiklą būdai – valstybės gali remti valstybės įgaliotinius arba toleruoti teroristų ir (ar) teroristinių grupių buvimą valstybės teritorijoje. René Värkas skirtingus valstybės įsitraukimo į terorizmą lygmenis įvardija kaip valstybės kryptį, valstybės paramą, valstybės toleranciją ir valstybės neveiklumą⁶⁷. Valstybės kryptis apima tiesioginį valstybės įsitraukimą, pavyzdžiui, valstybė įkuria teroristinių organizacijų ir terorizmą pasitelkia kaip alternatyvą konvenciniams kariniams metodams siekdama išvengti atsakomybės ir nepaisyti ginkluoto konflikto teisės⁶⁸. „Al-Saiqa“ ir Arabų išsivadavimo frontas – dvi Palestinos teroristinės organizacijos, kurias 1966 m. įkūrė Sirija ir 1969 m. Irakas, yra tokio bendradarbiavimo pavyzdžiai⁶⁹.

Valstybės parama terorizmui pasireiškia, kai valstybė tiesiogiai nekontroliuoja teroristų ar teroristinių grupių, bet skatina jų veiklą ir teikia aktyvią paramą⁷⁰. Valstybės parama gali apimti pagalbos teikimą valstybės įgaliotiniams, pavyzdžiui, teroristinei grupei: finansinę, logistinę paramą, operatyvinę pagalbą, taip pat – teroristinės organizacijos globą valstybės teritorijoje⁷¹. Parama valstybės viduje apima paramą sukarintoms grupėms arba vyriausybę palaikantiems

⁶⁶ Ibid.

⁶⁷ René Värk, „Terrorism, State Responsibility and the Use of Armed Force“, *Estonian National Defence College Proceedings*, nr. 14 (2011): 74–111, 83.

⁶⁸ Ibid.

⁶⁹ Boaz Ganor, *Global Alert. The Rationality of Modern Islamist Terrorism and the Challenge to the Liberal Democratic World* (Columbia University Press, 2015), 65.

⁷⁰ René Värk, „Terrorism, State Responsibility and the Use of Armed Force“, 83.

⁷¹ Boaz Ganor, *Global Alert. The Rationality of Modern Islamist Terrorism and the Challenge to the Liberal Democratic World*, 66.

ekstremistams, dalyvaujantiems teroro aktuose prieš valstybės piliečius; valstybės išorėje – ideologinės, finansinės ar karinės paramos teikimą ir bendradarbiavimą su ne valstybės teritorijoje esančia teroristine organizacija ar kita valstybe, dalyvaujančia terorizme⁷². Terorizmą remti valstybei neretai yra naudinga – parama nereikalauja didelių finansinių išteklių, lengviau paneigiama nei tiesioginis valstybės įsitraukimas į terorizmą ir sunkiau nustatoma⁷³. Be to, diskretiškai ar slaptai įsitraukdama į terorizmą, šią veiklą remianti valstybė gali siekti politinių tikslų neatrodydama agresorė ir nerizikuodama sulaukti sankcijų ar visuomenės nepasitenkinimo⁷⁴. Vienas ryškiausių valstybės remiamo terorizmo pavyzdžių – Irano parama „Hezbollah“, tapusiai pagrindine Irano teroristinių strategijų įgyvendinimo priemone⁷⁵. Valstybės tolerancija terorizmui pasireiškia tuo, kad ji aktyviai neremia teroristų ar teroristinių grupių ir jiems nevadovauja, tačiau nesistengia suimti ar nuslopinti šių grupių. Valstybės tolerancijos pavyzdys – Talibano režimas, leidęs teroristams ir jų grupėms 1994–2001 m. naudoti Afganistaną kaip poligoną ir operacijų bazę ir atsisakęs bendradarbiauti suimant Osamą bin Ladeną ir kitus „Al-Qaeda“ narius. Galiausiai, valstybės įsitraukimas į terorizmą gali kilti dėl valstybės neveiklumo, kai ji nesugeba susidoroti su terorizmu dėl politinių veiksnių ar savo silpnumo⁷⁶. Reikia pabrėžti, kad valstybės atsakomybė grindžiama jos įsitraukimo į terorizmą apimtimi⁷⁷. Anot Ruth Blakeley, valstybės agentui įvykdžius teroro išpuolį, šis išpuolis nebūtinai bus apibrėžiamas kaip valstybinis terorizmas – netikslinga kalbėti apie valstybinį terorizmą, jei po išpuolio, kurį įvykdė valstybės agentas, vyriausybė numato griežtas sankcijas

⁷² Gus Martin, *Understanding Terrorism: Challenges, Perspectives, and Issues*, 11.

⁷³ Tore Bjorgo, sud., *Root Causes of Terrorism. Myths, Reality and Ways Forward* (Routledge, 2005), 193–194.

⁷⁴ Boaz Ganor, *Global Alert. The Rationality of Modern Islamist Terrorism and the Challenge to the Liberal Democratic World*, 66.

⁷⁵ Renė Värk, „Terrorism, State Responsibility and the Use of Armed Force“, 83.

⁷⁶ Ibid.

⁷⁷ Gus Martin, *Understanding Terrorism: Challenges, Perspectives, and Issues*, 11, taip pat Michael Stohl, „The State as Terrorist: Insights and Implications“, 7.

už išpuolį. Kitaip tariant – valstybė atsiriboja ir pasmerkia teroristinių metodų taikymą vidaus ar užsienio politikoje⁷⁸.

Valstybės gali ne tik skirtingu lygiu įsitraukti į terorizmą, bet ir išnaudoti terorizmą skirtingiems tikslams, pasitelkdamos jį tiek savo viduje, tiek užsienyje⁷⁹. Teroristiniai išpuoliai gali būti nukreipti prieš valstybės gyventojus siekiant išlaikyti politinę tvarką ir (ar) susidoroti su politiniais oponentais (žmogžudystės, dingimai, neteisėti sulaišymai bei įkalinimai), apimantys tiek ribotas teroro kampanijas prieš konkrečius asmenis ar grupes, tiek didesnio masto teroro kampanijas, kuriomis siekiama destabilizuoti visuomenes⁸⁰. Užsienio politikoje terorizmas gali būti „veiksmingas užsienio politikos ginklas“⁸¹, kuris valstybei tampa „šiuolaikinio strateginio karo rutina, analogiška ankstesnio amžiaus apkasų karui“⁸². Valstybės neretai remia teroristines grupes norėdamos sustiprinti savo saugumą ir galią, o parama terorizmui tampa karu kitomis priemonėmis, siekiant destabilizuoti gretimą valstybę, nuversti varžovus, formuoti politiką gretimoje šalyje⁸³. Pavyzdžiui, gretimos valstybės susilpninimas dažnai yra neatskiriama valstybių konkurencijos dalis, naudinga siekiant nuolaidų dėl ginčytinos teritorijos, kaip baudmė už prisijungimą prie priešiško aljanso arba kaip būdas sustiprinti karinę kampaniją konvenciniame kare⁸⁴.

Žvelgiant iš moralinės perspektyvos, valstybės įsitraukimas į terorizmą labiau smerktinas nei kitos terorizmo rūšys. Viena vertus, tarptautinės sutartys ir konvencijos, kuriomis siekiama apsaugoti žmogaus

⁷⁸ Ruth Blakeley, „State Terrorism in the Social Sciences“, 14.

⁷⁹ Igor Primoratz, „State Terrorism and Counter-terrorism“, in *Terrorism the Philosophical Issue*, Igor Primoratz (sud.) (New York: Palgrave, Macmillan, 2004), 113–127, 116–117.

⁸⁰ Richard Jackson, Eamon Murphy ir Scott Poynting, *Contemporary State Terrorism. Theory and Practice*, 19.

⁸¹ Paul Butchard, „Strategy Not Sacrilege: State Terrorism as an Element of Foreign Policy“.

⁸² Tarak Barkawi, „On the Pedagogy of ‘Small Wars’“, *International Affairs* 80, nr. 1 (2004):19–37, 37, cituota iš Paul Butchard, „Strategy Not Sacrilege: State Terrorism as an Element of Foreign Policy“ (2017): 6, <https://www.e-ir.info/2017/09/18/strategy-not-sacrilege-state-terrorism-as-an-element-of-foreign-policy/>.

⁸³ Daniel Byman, *Deadly Connections States that Sponsor Terrorism*, 36.

⁸⁴ *Ibid.*, 37.

teisės, draudžia daugumą su terorizmu susijusių veiksmų; dauguma vyriausybių tas konvencijas pasirašė ir ratifikavo, todėl valstybėms tenka aiški teisinė atsakomybė ir moralinė pareiga laikytis įsipareigojimų. Įsitraukdamos į terorizmą valstybės stengiasi klaidingai pateikti ir sąmoningai neteisingai interpretuoti tarptautinius dokumentus, pateisindamos smurtinę praktiką ir taip išvengdamos būtinybės reaguoti į Jungtinių Tautų ir tarptautinės bendruomenės kritiką⁸⁵. Kita vertus, valstybė negali terorizmo vidaus ar užsienio politikoje grįsti savo bejėgiškumu, engimu ar siekiu išsivaduoti iš okupacijos – valstybė, pirmiausia, turi rinktis teisėtus ir taikias alternatyvas, ypač dėl to, kad valstybių vykdomi teroro aktai pasižymi dideliu aukų skaičiumi⁸⁶. Galiausiai, valstybės įsitraukimas į terorizmą žymi valstybės hipokritiškumą: valstybės agentams ar įgaliotiniams vykdant teroro aktus, valstybė elgiasi slaptai, nepripažindama įsitraukimo ir deklaruodama, kad laikosi vertybių ir principų, atmesdama bet kokią teroristinių išpuolių galimybę. Valstybė, negalinti nuneigti įsitraukimo į terorizmą, teroristinius veiksmus apibūdina kaip teisėtus karo veiksmus ginant nacionalinį saugumą⁸⁷ ar visuotinius standartus ir moralę⁸⁸.

3. Rusijos kaip teroristinės valstybės pozicionavimas akademiniame ir politiniame kontekste

Istorinės Rusijos sąsajos su terorizmu, teroristinių metodų taikymas sprendžiant galios problemas ir „Wagner Group“ pasitelkimas įgyvendinant valstybės interesus patvirtina, kad Rusija neturi apribojimų įsitraukti į terorizmą, kai pati yra suinteresuota⁸⁹. Analizuodami

⁸⁵ Igor Primoratz, „State Terrorism and Counter-terrorism“, 119.

⁸⁶ Laura Westra, *Faces of State Terrorism* (Brill, 2012), 66.

⁸⁷ Debika Mitra, „Some Moral Aspects of State-Terrorism“, *International Journal of Research Culture Society* 2, nr. 8 (2018): 38–44, 41–42.

⁸⁸ Colin Flint ir Ghazi-Walid Falah, „How the United States justified Its War on Terrorism: Prime Morality and the Construction of a ‘Just War’“, *Third World Quarterly* 25, nr. 8 (2004): 1379–1399, 1392.

⁸⁹ Iulian-Constantin Mănăilescu, „Russian Terrorism – a Real Danger to European Security“, *Strategic Impact*, nr. 3–4 (2022): 64, DOI: 10.53477/1842-9904-22-16.

valstybių įsitraukimą į terorizmą tyrėjai atkreipia dėmesį, jog teroristinė valstybės praeitis yra svarbus veiksnys, į kurį reikia atsižvelgti vertinant valstybės polinkį į smurto ir terorizmo naudojimą siekiant politinių tikslų⁹⁰. Iuliano-Constantino Mănăilescu teigimu, Vladimiro Putino vadovaujama Rusijos vyriausybė, siekdama tapti pasauline galia, į savo veiksmus įtraukia ir terorizmą. Mănăilescu tyrime paminėtinos Kremliaus agentų įvykdytos žmogžudystės ir bandymai nužudyti naudojant radioaktyvias medžiagas, nuodus ar ginklus, kurių tikslas – vyriausybės oponentų, siekiančių Vakarų paramos, pašalinimas, pavyzdžiui, Viktoro Yushchenkos, kurio rinkimų triumfas neatitiko Maskvos tikslų, apnuodijimas 2004 m. dioksinu⁹¹. Pažymima, kad Rusija ne tik įsitraukia į terorizmą, bet ir aktyviai jį remia – siekdamas įgyti įtakos Putinas bendradarbiavo su teroristinėmis grupėmis ar kitais diktatoriais, pasitelkiančiais terorizmą valdžiai įgyti ar išlaikyti, o „Wagner Group“, kurią sudaro radikalios orientacijos nariai, laikoma Rusijos įgalotine, įgyvendinant teroristines veiklas⁹². Teroristinių organizacijų ir kitų neteisėtų darinių įveiklinimas naudingas Rusijai⁹³, todėl Maskvos partnerystė su „Hezbollah“, sąsajos su Talibanu ir draugiški santykiai su „Hamas“ nėra neracionalūs⁹⁴.

Kremliaus parama terorizmo naudojimui tiek valstybės vidaus, tiek užsienio politikoje kyla iš istorinio žmogaus teisių nepaisymo ir iškreipto grėsmių suvokimo⁹⁵ – režimo išlikimas, siejamas su Vaka-

⁹⁰ Ibid., 63–64, taip pat Richard Jackson, Lee Jarvis, Jeroen Gunning ir Marie Breen Smyth, *Terrorism. A Critical Introduction*, 191.

⁹¹ Ibid., 55.

⁹² Ibid., 65.

⁹³ Tamás Csiki Varga, Kriszván Jójárt, András Rác ir Péter Tálas, „Terrorism Threat During Peer-to-Peer Conventional War. A Background Study“, *Defence Against Terrorism Review*, nr. 14 (2022): 19, <https://www.tmmm.tsk.tr/publication/datr/volumes/datr14.pdf>.

⁹⁴ Anna Borshchevskaya, „The Russian Way of War in Syria: Threat Perception and Approaches to Counterterrorism“, 20–21.

⁹⁵ Keir Giles, *Moscow Rules: What Drives Russia to Confront the West* (The Chatham House Insights Series, Royal Institute of International Affairs: London, 2019), 90, cituota iš Anna Borshchevskaya, „The Russian Way of War in Syria: Threat Perception and Approaches to Counterterrorism“, in Robert E. Hamilton, Chris Miller ir Aaron Stein (sud.), *Russia's War in Syria: Assessing Russian Military Capabilities and Lessons Learned* (Philadelphia: Foreign Policy Research Institute, 2020), 20.

rų atgrasymu, yra pagrindinis tikslas, o terorizmas pasitelkiamas kaip politinis įrankis⁹⁶. Platų teroristinių metodų naudojimą tiek vidaus, tiek užsienio politikoje žymi ir Rusijos karinė mintis – Yevgeny’aus Eduardovich’iaus Messnerio ar Valery’aus Gerasimovo, ar kitų mažiau žinomų Rusijos autorių karinė mintis leidžia teigti, kad terorizmas neliko vadinamojoje pilkojoje operacijų zonoje, o kare su Ukraina 2022 m. buvo pritaikytas ir konvencinio karo metu⁹⁷. Kremlius panašią strategiją taikė karuose Čečėnijoje ir Sirijoje, pavyzdžiui, vykdydamas masinę civilių bombardavimo kampaniją Alepe 2016 m., kuria buvo siekiama sukelti migrantų krizę Europos Sąjungoje, darant spaudimą Europos Sąjungai derėtis su Maskva Kijevui nepalankiomis sąlygomis⁹⁸. Remiantis Varga’os ir kitų atlikta analize, dabartinė Rusijos karinė mintis daugiausia dėmesio skiria asimetrinių ir netiesioginių technikų naudojimui, įskaitant teroristinių metodų taikymą, tiek ginant šalį nuo terorizmo, tiek išnaudojant terorizmą puolimui. Varga ir kiti tyrime išskiria penkis teroristinių išpuolių tipus, kuriuos Rusija gali vykdyti naudodama valstybinius ir nevalstybinius agentus:

- Teroristiniai išpuoliai, turintys strateginį poveikį, siekiant priversti priešininką daryti tam tikras politines nuolaidas, užbaigti konfliktą Rusijai priimtinomis sąlygomis arba pakenkti Rusijai priešiškos valstybės politiniams ir (ar) operatyviniams pajėgumams. Teroristiniai išpuoliai naudojami provokuojant imtis veiksmų, naudingų Rusijos interesams.
- Išpuoliai prieš politinę ir (ar) karinę priešo vadovybę, siekiant pakenkti ir sulėtinti priešininko reakcijos laiką karo pradžioje. Sprendimų priėmimo dezorganizavimas pradinio karo laikotarpiu yra pagrindinis Rusijos operatyvinio mąstymo elementas.

⁹⁶ Anna Borshchevskaya, „The Russian Way of War in Syria: Threat Perception and Approaches to Counterterrorism“, 20–21.

⁹⁷ Wojciech Wróblewski, „Terrorism and the Hybrid Warfare in Aspect of War in Ukraine“, *Polish Political Science Yearbook* 51, nr. 4 (2022): 9, DOI: <https://doi.org/10.15804/ppsy202254>.

⁹⁸ Denys Davydenko, Margaryta Khvostova, Dmytro Kryvosheiev ir Olga Lymar, „Lessons for the West: Russia’s Military Failures in Ukraine“, 2022-08-11, <https://ecfr.eu/article/lessons-for-the-west-russias-military-failures-in-ukraine/>.

- Tikslinės žmogžudystės, kurias Rusija, siekdama savo politinių interesų užtikrinimo, vykdo tiek valstybės teritorijoje, tiek už jos ribų.
- Sabotažo išpuoliai prieš įvairius objektus, įskaitant svarbios infrastruktūros objektus. Išpuoliais siekiama sutrukdyti mobilizuoti priešojus arba sumažinti visuomenės palaikymą karui, pavyzdžiui, kibernetinės atakos tampa būdu sutrikdyti gyvybiškai svarbias paslaugas, tokias kaip elektros ar vandens tiekimas.
- Išpuoliai, kuriais siekiama kurstyti socialinę įtampą, siekiant įstumti Rusijai priešišką valstybę į politinę krizę, sukelti režimo pasikeitimą ir pan.⁹⁹

Nors akademinuose tyrimuose analizuojamas plataus masto Rusijos išitraukimas į teroristinių metodų naudojimą ir itin brutalūs veiksmai kare prieš Ukrainą, susiduriama su skirtingomis perspektyvomis šiuos veiksmus įvardijant terorizmu. Remiantis tradicinių terorizmo studijų perspektyva, Rusijos įvardijimas teroristine valstybe yra „perteklinis apibūdinant suverenių valstybių veiksmus“¹⁰⁰. Rusijos veiksmus siūloma įvardyti terminais, atspindinčiais valstybės išitraukimą į smurto naudojimą, pavyzdžiui, karo nusikaltimais, bet ne terorizmu. Šiam požiūriui oponuoja kritinių terorizmo studijų perspektyva, kuria remiantis, Rusijos veiksmai yra valstybinis terorizmas, o tų pačių veiksmų įvardijimas ir karo nusikaltimais, genocidu ir pan. – ne prieštarauja Rusijos vykdomų smurtinių veiksmų vertinimui, o jį papildo. Svarbu atkreipti dėmesį, kad akademinuose ginčuose, ar Rusijos veiksmai turi būti vertinami kaip terorizmas, ar ne, Rusijos atžvilgiu diskutuojama apie valstybinį, ne valstybės remiamą terorizmą. Rusijos nusikaltimai kare Ukrainoje neapsiriboja terorizmo rėmimu – nors teroristinius aktus vykdo ir Rusijos įgaliojiniai, pavyzdžiui, „Wagner Group“, teroro aktų vykdytojas yra, pir-

⁹⁹ Tamás Csiki Varga et al., „Terrorism Threat During Peer-to-Peer Conventional War“, 19.

¹⁰⁰ Boaz Ganor, „Defining Terrorism: Is One Man’s Terrorist Another Man’s Freedom Fighter?“, *Policy Practice and Research* 3, nr. 4 (2002): 287–304, 289.

miausia, valstybės agentas – Rusijos ginkluotosios pajėgos; vykdomi veiksmai nėra pavieniai atvejai ir veiksmai vykdomi turint konkretų tikslą – terorizuoti Ukrainos gyventojus, todėl tai atspindi valstybės įsitraukimą terorizmui¹⁰¹.

Rusijos veiksmus įvardijant valstybiniu terorizmu, ne visi Rusijos vykdomi nusikaltimai galėtų būti vertinami kaip terorizmas. Vietnamo karo metu incidentai, kai JAV kariai ėmė žudyti civilius gyventojus, buvo laikomi neteisėta veikla ir kariai buvo teisiami, tačiau vadai, galėję duoti nurodymus kariams, nebuvo apkaltinti ir patraukti baudžiamojon atsakomybėn. Rusijos agresijos prieš Ukrainą atveju, viena vertus, jei Rusijos kariai būtų prastai apmokyti, o vadovybė – silpna, galima būtų teigti, kad kariai, pamatę savo žuvusius bendražygius, galėjo siekti atkeršyti ukrainiečiams. Tokie keršto veiksmai gali būti laikomi individualiu terorizmu su sąlyga, kad veiksmai buvo ne tik kerštas, bet ir turėjo politinį motyvą – bandymą įbauginti vietos gyventojus, siekiant, kad jie paklustų kariams. Kita vertus, siekiant pagrįsti Rusijos karių ir kitų grupių, pavyzdžiui, „Wagner“ samdinių, veiksmus Ukrainoje kaip valstybės įsitraukimą į terorizmą, reikėtų įrodyti, kad aukščiausioji karinė vadovybė teikė nurodymus vykdyti teroro išpuolius ir tai nebuvo karių individualiai vykdomi politinio smurto aktai. Taigi brutalūs civilių žudymai Ukrainoje gali nebūti priskiriami valstybiniam terorizmui¹⁰². Vis dėlto vykstančios invazijos į Ukrainą metu yra ir nepažeidiamas Rusijos karinės vadovybės įsitraukimas – Ukrainoje tikslinčiai griaunama civilinė infrastruktūra – daugiabučiai, mokyklos, vaikų darželiai, ligoninės, prekybos centrai – struktūros, skirtos civiliniam naudojimui ir neturinčios karinės paskirties. Masinių civilinių objektų sprogdinimai negali būti priskiriami vienašališkam karių elgesiui, kuriam, gali būti, nebuvo vadovybės įsakymo. Šie civiliniai taikiniai yra pagrindas kaltinimams karo nusikaltimais ir terorizmu Rusijai¹⁰³.

¹⁰¹ The International Working Group on Russian Sanctions, „The Case for Designating the Russian Federation as a State Sponsor of Terrorism“, 2022-09-28, https://www.president.gov.ua/storage/j-files-storage/01/16/01/2be67543f7e57539491c65c43e540a63_1664395491.pdf, p. 3.

¹⁰² Mark Juergensmeyer, „Is Russia a Terrorist State?“.

¹⁰³ Ibid.

Remiantis tradicinių terorizmo studijų perspektyva, valstybės smurtas prieš civilius yra nusikaltimai žmoniškumui ir karo nusikaltimai, todėl Rusijos nusikaltimai prieš Ukrainos civilius yra tarptautinės humanitarinės teisės atskyrimo ir proporcingumo principų, išdėstytų Ženevos konvencijose ir jų papildomuose protokoluose, pažeidimas. Pavyzdžiui, I papildomo protokolo 51 straipsnio 2 dalyje teigiama: „Civiliai gyventojai, kaip ir pavieniai civiliai, negali būti puolimo objektas.“ Šie principai reikalauja, kad konflikto šalys skirtų civilinius ir karinius taikinius, apribotų atakas kariniais taikiniai, o numatoma civilinė žala neturi būti per didelė, palyginti su numatoma karine nauda. Be to, Ketvirtosios Ženevos konvencijos 3 ir 27 straipsniuose ir II papildomo protokolo 13 straipsnyje pateikiamos konkrečios civilių asmenų ir objektų apsaugos taisyklės ir draudžiami išpuoliai, kuriais padaroma pernelyg didelė žala civiliams. Išskirtinos ir daugiašalės nuostatos, pavyzdžiui, valstybių, tarptautinių organizacijų sankcijos ir atsakomybė apsaugoti (angl. *Responsibility to Protect*, trump. – R2P), skirtos apsaugoti nuo tarptautinės humanitarinės teisės pažeidimų¹⁰⁴.

Valstybinio terorizmo koncepcijos kritikai argumentuoja, kad Rusijos įvardijimas teroristine valstybe nėra kategoriškai naudingas, nes „neatgrasytų Maskvos nuo dabartinio kurso Ukrainoje“ – Rusija jau susiduria su pačiomis plačiausiomis kada nors įvestomis sankcijomis, kurios vis dar griežtinamos. Rusijos pripažinimas teroristine valstybe, nors ir „stigmatizuotų ir izoliuotų Rusiją, tačiau padariniai gali būti kontrproduktyvūs – susiaurinti diplomatijos erdvę, didinti ir taip pavojingai didelę įtampą, trukdant daugiašalėms pastangoms spręsti konfliktines situacijas ir humanitarines krizes visame pasaulyje“¹⁰⁵. Politinėje arenoje tokią poziciją iliustruoja JAV veiksmai – JAV iki šiol nepriskyrė Rusijos terorizmą remiančioms valstybėms Kubos, Šiaurės Korėjos, Irano ir Sirijos¹⁰⁶.

¹⁰⁴ Zachariah Parsons, „Opinion – Is Russia a ‘Terrorist State’?“, 2023-02-26, <https://www.e-ir.info/2023/02/26/opinion-is-russia-a-terrorist-state/>.

¹⁰⁵ Crisis Group, „Why the U.S. Should Not Designate Russia as a State Sponsor of Terrorism“, <https://www.crisisgroup.org/united-states/why-us-should-not-designate-russia-state-sponsor-terrorism>.

¹⁰⁶ U.S. Department of State, Bureau of Counterterrorism, „State Sponsors of Terrorism“.

Remiantis kritinių terorizmo studijų perspektyva, genocido, nusikaltimų žmoniškumui ar karo nusikaltimų ir terorizmo atvejai nėra tarpusavyje atsiję ir nesuderinami. Rusijos veiksmai kare prieš Ukrainą gali būti laikomi ir valstybiniu terorizmu, ir karo nusikaltimais lygiagrečiai, tokį įvardijimą vertinant ne kaip trūkumą, kaip tai daro tradicinių terorizmo studijų atstovai, bet pranašumą, papildant Rusijos vykdomų smurtinių veiksmų vertinimą. Rusijos kaip teroristinės valstybės pripažinimas yra naudingas skatinant Jungtines Tautas ir kitas tarptautines organizacijas ne tik sutarti dėl valstybinio terorizmo koncepcijos visuotinio pripažinimo, bet ir inicijuojant sankcijas prieš teroristines valstybes už terorizmo vykdymą, atgrasant nuo panašaus pobūdžio veiksmų kitas valstybes¹⁰⁷.

Visgi, nors Ukraina aktyviai skatina Jungtines Tautas priimti valstybinio terorizmo apibrėžimą, trūkstant valstybių politinės valios, klausimas išlieka diskusinis ir politizuotas¹⁰⁸. Viena vertus, valstybinio terorizmo kategorija politiniu lygmeniu vis dar ne tik neegzistuoja, bet ir nėra diferencijuojama nuo karo nusikaltimų, o valstybių remiamo terorizmo kategorija, net jeigu JAV ir priskirtų Rusiją terorizmą remiančioms valstybėms, neatspindi tikrojo Rusijos įsitraukimo į terorizmą masto. Kita vertus, skirtingų parlamentų ir tarptautinių organizacijų rezoliucijos, kuriomis pasmerkami Rusijos veiksmai ir Rusija įvardijama teroristine valstybe, valstybe, remiančia terorizmą, teroristiniu režimu ar teroristinių priemonių naudotoja, trūkstant valstybių politinės valios ne pasmerkti, bet inicijuoti naujų kategorijų – valstybinio terorizmo – įvedimą tarptautinėje arenoje, išlieka išimtinai diplomatinės paramos Ukrainai išraiška ir nesukuria sankcijų Rusijai dėl vykdomo terorizmo¹⁰⁹.

¹⁰⁷ Kunle Olawunmi, „Defining A Strategic Crime: The Many Faces of Terrorism from History to the Present Day“, *The Defence Horizon Journal*, 2023, <https://www.thedefencehorizon.org/post/strategic-crime-terrorism-history>.

¹⁰⁸ United Nations, „With Invasion of Ukraine, Security Council’s 2022 Efforts to Maintain International Peace, Stability Mired by Widening Rifts between Veto-Wielding Members“, SC/15172, 2023-01-12, <https://press.un.org/en/2023/sc15172.doc.htm>.

¹⁰⁹ Антоніна Козирська, „Науковий Огляд Проблеми Визнання Республікою Польщею Політичного Режиму Російської Федерації Терористичним“, *Наукові Праці*

Galima manyti, kad tai lemia ne Rusijos vykdomo brutalaus politinio smurto pobūdis, o pačių demokratiškesnių valstybių nenoras kurti kategorijų, kurios įpareigotų ir demokratiškesnes valstybes atidžiau vertinti ne tik kitų valstybių, bet ir savo veiksmus. Sukūrus tokias kategorijas, valstybiniu terorizmu galėtų būti įvardijamas ne tik dalies (ypač – autoritarinių ir totalitarinių) valstybių politinis smurtas, ypač kai vykdomi veiksmai yra akivaizdūs ir (ar) apima užsienio politiką, bet ir ne tokie akivaizdūs veiksmai (neretai ir demokratiškesnių valstybių), vykdomi valstybės viduje ar prisidigiant kova su terorizmu.

Išvados

Valstybinio ir valstybių remiamo terorizmo koncepcijos terorizmo studijų kontekste vertinamos prieštarai. Tradicinės terorizmo studijos ribotai analizuoja tokio pobūdžio terorizmą, o atsiribojimas argumentuojamas tiek legitimiu valstybės smurto pobūdžiu, tiek analitinio preciziškumo poreikiu netapatinant skirtingų veikėjų smurto. Kritinių terorizmo studijų atstovai skeptiškai pabrėžia, kad tradicinėse terorizmo studijose tik ne Vakarų valstybių terorizmas yra vienintelis valstybės išitraukimo į terorizmą vaidmuo, kuris gali būti priskiriamas valstybei ir siekia išsilaisvinti iš politizuotos terorizmo sampratos, nedarydami skirties tarp veiksmą vykdančio agento. Mesdami iššūkį į valstybę orientuotai saugumo sampratai kritinių terorizmo studijų atstovai skatina pripažinti, kad terorizmas plačiai naudojamas valstybinių veikėjų. Visgi, nepaisant kritinių terorizmo studijų atstovų pastangų kelti valstybinio terorizmo koncepcijos poreikį terorizmo studijose, tradicinių terorizmo studijų, atsiribojančių nuo valstybinio terorizmo, dominavimas analitiniuose terorizmo tyrimuose išlieka vienareikšmis.

Istorinės Rusijos sąsajos su terorizmu ir Rusijos karinė mintis žymi valstybės išitraukimą į terorizmą, neapsiribojant terorizmo rė-

mimu, bet ir pačiai valstybei įsitraukiant į teroristinių veiksmų vykdymą. Tradicinių ir kritinių terorizmo studijų atstovų nuomonės, ar Rusija turi būti pozicijuojama kaip teroristinė valstybė, išsiskiria. Remiantis tradicinių terorizmo studijų perspektyva, nėra tikslinga kurti naujų analitinių koncepcijų, neišnaudojant esamų, pavyzdžiui, Rusijos veiksmai kare prieš Ukrainą gali būti įvardijami karo nusikaltimais, ne terorizmu. Kritinių terorizmo studijų atstovai, Rusijos veiksmus įvardydami tiek terorizmu, tiek karo nusikaltimais, teigia, jog dviguba apibrėžtis ne prieštarauja Rusijos vykdomų smurtinių veiksmų vertinimui, o jį papildo. Visgi, nepaisant aštrių akademi-
nių ginčų, politiniame lygmenyje valstybinio terorizmo kategorija vis dar ne tik neegzistuoja (ribotai – valstybių remiamo terorizmo kategorija, neatspindinti Rusijos įsitraukimo į terorizmą masto), bet ir nėra diferencijuojama nuo karo nusikaltimų. Trūkstant valstybių politinės valios ne pasmerkti, bet inicijuoti naujų kategorijų – valstybinio terorizmo – įvedimą tarptautinėje arenoje, skirtingų parlamentų ir tarptautinių organizacijų rezoliucijos, pasmerkiančios Rusijos veiksmus ir įvardijančios Rusiją teroristine valstybe, tampa išimtinai diplomatinės paramos Ukrainai išraiška.

Literatūra

- Al-Kassimi Khaled ir Greg Simons. „Critical Terrorism Studies (CTS): (State) (Sponsored) Terrorism Identified in the (Militarized) Pedagogy of (U.S.) Law Enforcement Agencies“. *Cogent Social Sciences* 5, nr. 1 (2019). <https://doi.org/10.1080/23311886.2019.1586813>.
- Assumpcao Clara Ribeiro. „A Critical Analysis of the Exclusion of the State in Terrorism Studies“, 2020. <https://www.e-ir.info/2019/10/23/a-critical-analysis-of-the-exclusion-of-the-state-in-terrorism-studies/>.
- Badey Thomas J. „Defining International Terrorism: A Pragmatic Approach“. *Terrorism and Political Violence* 10, nr. 1 (1998), 90–107. <https://doi.org/10.1080/09546559808427445>.
- Bjorgo Tore, sud. *Root Causes of Terrorism. Myths, Reality and Ways Forward* (193–194). Routledge, 2005.
- Blakeley Ruth. „Bringing the State Back into Terrorism Studies“. *European Political Science* 6, nr. 3 (2007): 228–235.

- Blakeley Ruth. *State Terrorism and Neoliberalism: The North in the South*. London and New York: Routledge, 2009.
- Borshchevskaya Anna. „The Russian Way of War in Syria: Threat Perception and Approaches to Counterterrorism“. In Robert E. Hamilton, Chris Miller ir Aaron Stein (sud.). *Russia's War in Syria: Assessing Russian Military Capabilities and Lessons Learned*. Philadelphia: Foreign Policy Research Institute, 2020.
- Butchard Paul. „Strategy Not Sacrilege: State Terrorism as an Element of Foreign Policy“, (2017): 6. <https://www.e-ir.info/2017/09/18/strategy-not-sacrilege-state-terrorism-as-an-element-of-foreign-policy/>.
- Byman Daniel. *Deadly Connections: States That Sponsor Terrorism*. New York, NY: Cambridge University Press, 2007. <https://doi.org/10.1017/CBO9780511790843>.
- Chomsky Noam ir Edward S. Herman. *The Political Economy of Human Rights Vol 1: The Washington Connections and Third World Fascism*. Boston: South End Press, 1979.
- Crenshaw Martha. „The Causes of Terrorism“. *Comparative Politics* 13, nr. 4 (1981): 379–399.
- Crisis Group. „Why the U.S. Should Not Designate Russia as a State Sponsor of Terrorism“. <https://www.crisisgroup.org/united-states/why-us-should-not-designate-russia-state-sponsor-terrorism>
- Davydenko Denys, Margaryta Khvostova, Dmytro Kryvosheiev ir Olga Lymar. „Lessons for the West: Russia's Military Failures in Ukraine“, 2022-08-11. <https://ecfr.eu/article/lessons-for-the-west-russias-military-failures-in-ukraine/>.
- Di Filippo Marcello. „Terrorist Crimes and International Co-operation: Critical Remarks on the Definition and Inclusion of Terrorism in the Category of International Crimes“. *European Journal of International Law* 19 (2008).
- „Estonian Parliament Declares Russia a Terrorist State“, 2022-10-18. <https://www.politico.eu/article/as-the-third-country-to-estonia-declares-russia-a-terrorist-state/>.
- European Parliament. „Joint Motion for a Resolution on Recognising the Russian Federation as a State Sponsor of Terrorism“, Nr. RC-B9-0482/2022, 2022-11-21. https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/RC-9-2022-0482_EN.html.
- Flint Colin ir Ghazi-Walid Falah. „How the United States justified Its War on Terrorism: Prime Morality and the Construction of a ‘Just War’“. *Third World Quarterly* 25, nr. 8 (2004): 1379–1399.
- Frampton Martyn ir Richard English, sud. *The Cambridge History of Terrorism*. Cambridge: Cambridge University Press, 2021.
- Ganor Boaz. „Defining Terrorism: Is One Man's Terrorist Another Man's Freedom Fighter?“. *Policy Practice and Research* 3, nr. 4 (2002): 287–304.

- Ganor Boaz. *Global Alert. The Rationality of Modern Islamist Terrorism and the Challenge to the Liberal Democratic World*. Columbia University Press, 2015.
- Global Terrorism Database*, University of Maryland, National Consortium for the Study of Terrorism and Responses to Terrorism. <https://www.start.umd.edu/gtd/>
- Global Terrorism Index*. Institute for Economics & Peace. <https://www.visionofhumanity.org/resources/?type=research>
- Gus Martin. *Understanding Terrorism: Challenges, Perspectives, and Issues*. Sage Publications, 2006.
- Hameiri Shahar ir Lee Jones. „The Politics and Governance of Non-Traditional Security“. *International Studies Quarterly* 57, nr. 3 (2013): 462–473.
- Hanson Michael. „State Sponsorship: An Impediment to the Global Fight against Terrorism“. *Groningen Journal of International Law* 7, nr. 2 (2020): 135. DOI: <https://doi.org/10.21827/GroJIL.7.2.132-144>.
- Hewit Steve. „Terrorism by the State is Still Terrorism“, University of Birmingham. <https://www.birmingham.ac.uk/research/perspective/terrorism-by-the-state-is-still-terrorism.aspx>.
- Hoffman Bruce. *Inside Terrorism*. New York: Columbia University Press, 1998.
- Jackson Richard. „An Argument for Terrorism“. *Perspectives on Terrorism* 2, nr. 2 (2008): 25–32.
- Jackson Richard. „In Defence of Terrorism: Finding a Way through a Forest of Misconceptions“. *Behavioral Sciences of Terrorism and Political Aggression* 3, nr. 2 (2011): 116–130.
- Jackson Richard. „Terrorism Studies and Academia“. In *Weapon of the Strong: Conversations on US State Terrorism*, Cihan Aksan ir Jon Bailes (sud.) (118–119). Chicago: University of Chicago Press, 2012.
- Jackson Richard. „The Ghosts of State Terror: Knowledge, Politics and Terrorism Studies“, *Critical Studies on Terrorism* 1, nr. 3 (2008): 377–392.
- Jackson Richard. *Routledge Handbook of Critical Terrorism Studies*. Routledge, 2016.
- Jackson Richard, Eamon Murphy ir Scott Poynting. *Contemporary State Terrorism: Theory and Practice*. London: Routledge, 2010.
- Jackson Richard, Lee Jarvis, Jeroen Gunning ir Marie Breen Smyth. *Terrorism. A Critical Introduction*. Basingstoke: Palgrave Macmillan, 2011.
- Jackson Richard, Marie Breen Smyth ir Jeroen Gunning. *Critical Terrorism Studies. A New Research Agenda*. Routledge Critical Terrorism Studies, 2009.
- Jackson Richard et al. „Introduction: 10 Years of Critical Studies on Terrorism“. *Critical Studies on Terrorism* 10, nr. 2 (2017): 197–202. <https://doi.org/10.1080/17539153.2017.1338279>.
- Jarvis Lee ir Michael Lister. „State Terrorism Research and Critical Terrorism Studies: An Assessment“. *Critical Studies on Terrorism* 7, nr. 1 (2014): 43–61.

- Juergensmeyer Mark. „Is Russia a Terrorist State?“, 2022-05-15. <https://wszystkocojnajwazniejsze.pl/prof-mark-juergensmeyer-is-russia-a-terrorist-state/>.
- Lietuvos Respublikos Seimas, rezolucija „Dėl Rusijos Federacijos veiksmų Ukrainoje pripažinimo genocidu ir specialiojo tarptautinio baudžiamojo tribunolo įsteigimo Rusijos agresijos nusikaltimui ištirti“, 2022-05-10, Nr. XIV-1070, Vilnius.
- „Latvia Designates Russia a ‘State Sponsor of Terrorism’ Over Ukraine War“, 2022-08-11. <https://www.euractiv.com/section/global-europe/news/latvia-designates-russia-a-state-sponsor-of-terrorism-over-ukraine-war/>.
- Măniulescu Iulian-Constantin. „Russian Terrorism – a Real Danger to European Security“. *Strategic Impact*, nr. 3–4 (2022): 64. DOI: 10.53477/1842-9904-22-16.
- Mitra Debika. „Some Moral Aspects of State-Terrorism“. *International Journal of Research Culture Society* 2, nr. 8 (2018): 38–44.
- NATO Parliamentary Assembly. „NATO Post-Madrid Summit: Fit for Purpose in The New Strategic Era“, Nr. 479, 2022-11-21.
- North Atlantic Treaty Organization, AAP-06. „NATO Glossary of Terms and Definitions (English and French)“, 2021 Edition (NATO Standardization Office, 2021).
- Olawunmi Kunle. „Defining a Strategic Crime: The Many Faces of Terrorism from History to the Present Day“. *The Defence Horizon Journal*, 2023. <https://www.thedefencehorizon.org/post/strategic-crime-terrorism-history>.
- Parcels Zachariah. „Opinion – Is Russia a ‘Terrorist State’?“, 2023-02-26. <https://www.e-ir.info/2023/02/26/opinion-is-russia-a-terrorist-state/>.
- Peoples Columba ir Nick Vaughan-Williams. *Critical Security Studies: An Introduction*. London: Routledge, 2014.
- Pilgrim Caleb M. „Terrorism in National and International Law“. *8 Penn St. Int'l L. Rev.* 147 (1990): 147–202.
- „Poland’s Parliament Declares Russia “State Sponsor of Terrorism”“, 2022-12-15. <https://www.aa.com.tr/en/russia-ukraine-war/polands-parliament-declares-russia-state-sponsor-of-terrorism/2764395>.
- Primoratz Igor. „State Terrorism and Counter-terrorism“. In *Terrorism. The Philosophical Issue*, Igor Primoratz (sud.) (p. 113–127). New York: Palgrave, Macmillan, 2004.
- Primoratz Igor. „State Terrorism and Counterterrorism“. In *Ethics of Terrorism & Counter-Terrorism*, Georg Meggle, Andreas Kemmerling ir Mark Textor (sud.) (p. 69–82). Berlin, Boston: De Gruyter, 2004. <https://doi.org/10.1515/9783110327496.6973>
- Silke Andrew. *Research on Terrorism: Trends, Achievements and Failures*. Frank Cass, London, 2004.
- Sloan Stephen. *Terrorism: The Present Threat in Context*. New York: Berg, New York, 2006.

- „Slovak Parliament Designates Russia a State Sponsor of Terrorism“, 2023-02-16. <https://www.rferl.org/a/slovakia-designates-russia-state-sponsor-terrorism/32274735.html>
- Soeya Yoshihide. „Japanese Security Policy in Transition: The Rise of International and Human Security“. *Asia Pacific Review* 12, nr. 1 (2005): 103–116.
- Stohl Michael. „International Dimensions of State Terrorism“. In Michael Stohl ir George A. Lopez (sud.). *The State as Terrorist: The Dynamics of Governmental Violence and Repression* (43–58). Westport: Greenwood Press, 1985.
- Stohl Michael. „State Terror: The Theoretical and Practical Utilities and Implications of a Contested Concept“. In Richard Jackson ir Samuel J. Sinclair (sud.). *Contemporary Debates on Terrorism* (43–50). London: Routledge, 2012.
- Stohl Michael. „The State as Terrorist: Insights and Implications“. *Democracy and Security* 2, nr. 1 (2006): 1–25. <https://doi.org/10.1080/17419160600623418>.
- Stohl Michael ir Lopez George (sud.). *The State as Terrorist: The Dynamics of Governmental Violence and Repression*. Connecticut: Praeger Publishers Inc, 1984.
- The International Working Group on Russian Sanctions. „The Case for Designating the Russian Federation as a State Sponsor of Terrorism“, 2022-09-28. https://www.president.gov.ua/storage/j-files-storage/01/16/01/2be67543f7e57539491c65c43e540a63_1664395491.pdf p. 3.
- United Nations. „With Invasion of Ukraine, Security Council’s 2022 Efforts to Maintain International Peace, Stability Mired by Widening Rifts between Veto-Wielding Members“, SC/15172, 2023-01-12. <https://press.un.org/en/2023/sc15172.doc.htm>
- U.S. Department of State, Bureau of Counterterrorism. „State Sponsors of Terrorism“. <https://www.state.gov/state-sponsors-of-terrorism/>.
- U.S. Department of the Treasury. „Treasury Sanctions Russian Proxy Wagner Group as a Transnational Criminal Organization“, 2023-01-26. <https://home.treasury.gov/news/press-releases/jy1220>.
- Varga Tamás Csiki, Kriszván Jójárt, András Rác ir Péter Tálás. „Terrorism Threat During Peer-to-Peer Conventional War. A Background Study“. *Defence Against Terrorism Review*, nr. 14 (2022): 19. <https://www.tmmm.tsk.tr/publication/datr/volumes/datr14.pdf>.
- Värk René. „Terrorism, State Responsibility and the Use of Armed Force“, *Estonian National Defence College Proceedings*, Nr. 14 (2011): 74–111.
- Westra Laura. *Faces of State Terrorism*. Brill, 2012.
- Wright Joshua. „State Terrorism: Are Academics Deliberately ignoring It?“, *Journal of Global Faultlines* 6, nr. 2 (2019): 204–214. DOI: 10.13169/jglobfaul.6.2.0204.
- Wróblewski Wojciech. „Terrorism and the Hybrid Warfare in Aspect of War in Ukraine“. *Polish Political Science Yearbook* 51, Nr. 4 (2022): 9. DOI: <https://doi.org/10.15804/ppsy202254>

Козирська Антоніна. „Науковий Огляд Проблеми Визнання Республікою Польщею Політичного Режиму Російської Федерації Терористичним“. Наукові Праці Міжрегіональної Академії Управління Персоналом. *Політичні Науки Та Публічне Управління* 3, nr. 63 (2023): 50–58, 52. [https://Doi.Org/10.32689/2523-4625-2022-3\(63\)-8](https://Doi.Org/10.32689/2523-4625-2022-3(63)-8).

Народний депутат України, Пропозиції Президента України до Закону „Про заборону пропаганди російського нацистського тоталітарного режиму, збройної агресії Російської Федерації як держави-терориста проти України, символіки воєнного вторгнення російського нацистського тоталітарного режиму в Україну“, Nr. 2265-IX, 2022-05-22 (2022-03-26 papildytas įstatymas Nr. 7214). <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/39284>.